

СКАРБИ СЕРЕДИНИ XVII ст. З МІСТА ОХТИРКИ

*У роботі наводяться відомості про два монетні скарби доби
Руїни, виявлені на території полкового міста Охтирки на
Слобожанщині.*

Ключові слова: скарби, копійки, Охтирка, Олексій
Михайлович, Московське царство.

У 1936 р. під час будівельних робіт у дворі Охтирського пивзаводу по вулиці Батюка, 2 була знайдена невелика миска з пошкодженим вінцем. У ній знаходилося 659 монет часу правління Олексія Михайловича [4]. В 1974 р. за будівництва житлового будинку у пров. Харківському, 2 виявлено округлий глек з відбитим горлом. Посудина була також заповнена монетами карбування Олексія Михайловича. Загальна кількість монет у скарбі становила 8446, їх вага складала – 2325,1 г [5]. Монетні скарби, разом із посудом, були передані до фондів Охтирського краєзнавчого музею. У 80-х рр. ХХ ст. проведено реставрацію монет і з'ясовано їх пробу (табл. 1).

Територія Середньої Ворскли у сер. XVII ст. знаходилася у межах впливу кількох країн, що були зацікавлені в експлуатації місцевих природних ресурсів. Найактивнішою у процесі колонізації регіону виступала Річ Посполита. Тривала розробка курганів і валів Більського городища селітроварами Ієремії Вишневецького та комісарами Селітряної держави надовго закріпила цю територію як сферу інтересів польської корони [7, с. 59 – 71]. Колонізаторська політика І. Вишневецького у Середньому Поворсклі досягла апогею 1645 р. Під час походу на Путивль був захоплений Лосицький острог і значні території від річок

Груні до Боромлі [2, с. 151]. 1644 р. Московська держава і Річ Посполита підписують Варшавську угоду, за якою польська корона поступалася східними територіями, зокрема, до Московської держави відходили Олешня, Ахтирський та Лосицький остроги [8, с. 561 – 576]. Відсутність достатньої кількості населення у південно-західних регіонах стала причиною того, що отримані від поляків фортеці залишилися без гарнізонів. Кілька років на території Ахтирського острогу існувала прикордонна сторожа, проте у 1651 р. залогу було виведено, а укріплення поступово зруйнувалися [1, с. 263].

1654 р. розпочинається процес масового заселення південно-західних кордонів Московського царства козаками і посполитими з українських земель. За тим, де саме оселятися козакам, пильно слідкували місцеві воєводи і Розрядний приказ. Одну з ватаг було вирішено осадити неподалік старого Ахтирського острогу. Під керівництвом вольненського воєводи збудовано нову фортецю, що мала значні дерево-земляні укріплення і численний гарнізон. 1656 р. до новозбудованої фортеці було призначено московського воєводу, завданням якого стала організація та керівництво охороною кордонів і недопущення татарських загонів вглиб Московського царства. Зважаючи на розташування Ахтирки південніше Вольного, було вирішено включити нову фортецю до складу Білгородської засічної смуги. Козаки, які оселилися і несли городову та сторожову служби, отримували платню від Розрядного приказу.

Таким чином, досить швидко на території Ахтирки було сконцентровано досить значну кількість нової для козаків монети. Московська копійка карбування Олексія Михайловича відрізнялася якістю срібла і незначними розмірами. Це спрощувало її транспортування на значні відстані. Висока проба у монетах стала причиною того, що вони завоювали симпатії як козаків, так і старшини. Хоча слід зазначити, що польські, литовські і західноєвропейські монети мали обіг в регіоні до кін. XVII ст. нарівні з московською копійкою.

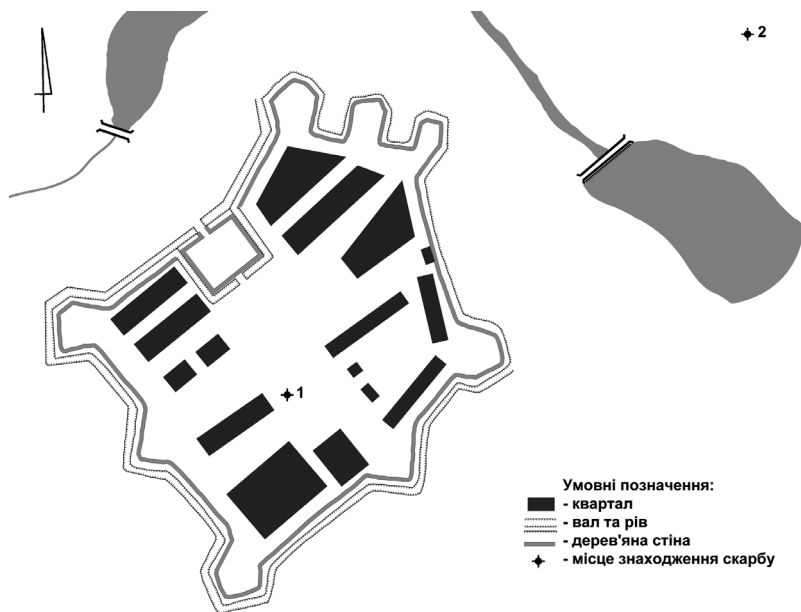

Рис. 1. Охтирська фортеця за планом XVIII ст.

1 – скарб 1974 р., 2 – скарб 1936 р.

1658 р. було організовано Охтирський слобідський козацький полк. Політична ситуація в українських землях у сер. XVII ст. стала причиною військових конфліктів за участі війська Московської держави і козацьких Слобідських полків. Під час війни між військами гетьмана І. Виговського з московським урядом охтирські козаки не брали участі в бойових діях, зосередивши зусилля на захисті фортеці від татарських загонів. Найбільше втрат вони зазнали під час кримських походів В. Голіцина та І. Самойловича.

Історія Охтирської фортеці налічує кілька нападів на неї, однак взяття її супротивником жодного разу не зафіксоване. Розташування Охтирки на південно-західному кордоні Московської держави зумовило переважно військовий характер занять місцевого населення. З 1331 чоло-

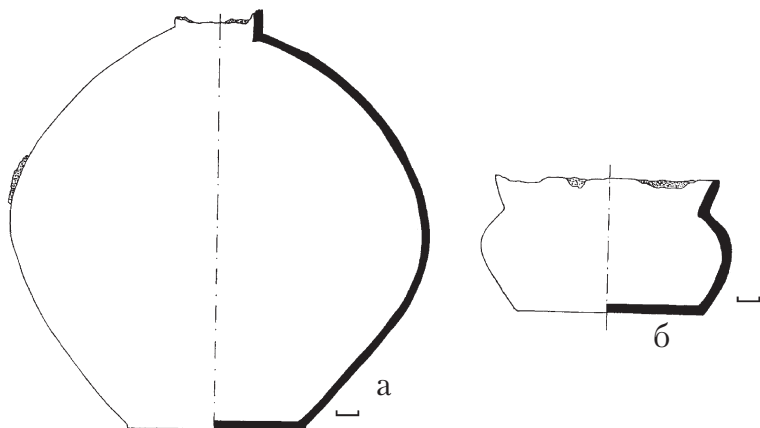

Рис. 2. Посудини, в яких виявлені монети.
 А – скарб 1974 р., б – скарб 1936 р.

віка населення у місті на військовій службі перебувало 1106 [2, с. 477].

Скарби, знайдені на території міста, були заховані як в межах фортеці, так і на посаді. Скарб 1936 р. знайдений на лівому березі р. Охтирки, де укріплень ніколи не будували. Скарб 1974 р. знаходився у самому центрі фортеці, неподалік замку (рис. 1). Можна припустити, що скарби, котрі містили значну кількість монет, могли належати титулованим козакам чи представникам старшини, які загинули під час воєнних дій. Цікавим є й той факт, що у складі скарбів відсутні польські, литовські і західноєвропейські гроші. Така вибірка монет свідчить про їх пряме походження з московської казни.

Досить цікавими є й дані щодо їх проби. У скарбі 1936 р. всі монети мають високий вміст срібла (850 – 900⁰). Наявність усього лише одної монети з низькопробного сплаву (білону), засвідчує ретельну перевірку монет на наявність підробок. Скарб 1974 р. вже містить до сотні монет, проба яких коливається в межах 300 – 700⁰. Це може свідчити про

Таблиця 1.

Монетні скарби, виявлені на території м. Охтирки

№ п/п	Місце виявлення скарбу	Рік	Номінали	Проба срібла в монетах				
				900-850 ⁰	850-800 ⁰	50-700 ⁰	400-600 ⁰	300 ⁰
1	вул. Батюка, 2	1936	Копійка	652	—	6	—	1
2	пр. Харківський, 2	1974	Копійка	8306	41	35	41	23

те, що монети, які потрапили до Охтирки, збиралися в окремих регіонах Московського царства, де мали обіг гроші з низьким вмістом срібла.

Ще однією версією випадіння скарбів є факти щодо проходження пожеж. Охтирка кілька разів потерпала від суцільних пожеж. Так, у 1677 р. були перебудовані міські укріплення після пожежі. Під час такого лиха цілком могли загинути власники скарбів, а місце схованки залишитися невідомим для нащадків. Про побутову версію появи монетних скарбів може свідчити тара, в якій зберігалися монети. Це — миска та глек з пошкодженнями (рис. 2). Тобто, вони були придатними для зберігання монет, а в господарстві вже не використовувалися.

На території Охтирки відомі знахідки поодиноких монет польського і західноєвропейського карбування. Переважно — це півтора- та тригрошовики часу правління Сигізмунда III і мідні соліди литовської та польської емісій. Монети мають помітні потертості, що вказує на значний час перебування в обігу. Наявність дрібної монети позначає сталі торговельні зв'язки з українськими територіями, котрі залишилися під владою Речі Посполитої у другій половині XVII ст. Тобто, монетні скарби, що містили винятково копійки часу правління Олексія Михайловича, можуть бути свідченнями причетності власників до служби у московського царя та їх належності до торгово-купецького стану.

Література

1. Акты Московского государства, изданные Императорскою Академией наук. — Разрядный приказ. — Московский стол. — 1635 — 1659 / [под ред. Н. А. Попова]. — СПб., 1894. — Т. 2. — 773 с.
2. Материалы для истории колонизации и быта степной Украины Московского государства (Харьковской и отчасти Курской и Воронежской губ.) в XVI — XVII столетии, собр. в разных архивах и редак. Д. И. Багалием / Д. И. Багалея. — Харьков, 1886. — Т. 1. — 383 с.
3. **Коротя А. В.** Лосицкий острог середины XVII в. / А. В. Коротя, Е. Н. Осадчий // Русский сборник : Труды кафедры отечественной истории Брянского ГУ им. И. Г. Петровского. — Брянск: Курсив, 2013. — Вып. 7. — С. 167 — 172.
4. Охтирський краєзнавчий музей. — СУ, С-20.
5. Охтирський краєзнавчий музей. — СУ, С-22.
6. **Осадчий Є. М.** Пам'ятки військової історії Північно-Східної Слобожанщини XVII ст. / Є. М. Осадчий. — Суми : Джерело, 2011. — 238 с., 103 іл.
7. **Супруненко О. Б.** Селітроварницький стан на Більському городищі / О. Б. Супруненко, В. В. Шерстюк, Ю. О. Пуголовок; ЦП НАНУ і УТОПІК, ЦОДПА. — К. : ЦП НАНУ і УТОПІК, 2010. — 96 с.
8. **Филарет** (Гумилевский Д. Г.). Историко-статистическое описание Харьковской епархии : Краткий обзор епархии и монастыри / Архиепископ Филарет. — М. : тип. В. Готье, 1852. — Отд. I. — 236 с.

Е. Н. Осадчий

Клады середины XVII в. с территории города Ахтырки

Резюме

Публикуются данные о находке двух монетных кладов времени правления Алексея Михайловича, принадлежавших знатным казакам, находившимся на царской службе.

Ключевые слова: клад, копейки, Ахтырка, Алексей Михайлович, Московское царство.

Evgen Osadchiy

Treasures of middle XVII century from Akhtyrka Town

Summary

The publication provides information on the two coin hoards of Alexei Mikhailovich reign. Hoards probably belonged to noble cossacks on Tsar service.

Keywords: treasures, kopek, Akhtyrka, Alexei Mikhailovich, Moscow Tsardom.